

124E JAARGANG – 2023 | 1 (JAN. – APRIL)

---

volks- kunde

TIJDSCHRIFT OVER
DE CULTUUR VAN HET
DAGELIJKS LEVEN

ISSN 0042-8523

Uitgegeven met steun van de
Vlaamse overheid,
de Universitaire Stichting van België,
het Vera Himlerfonds en Musea
en Erfgoed Antwerpen vzw

Redactie: lic. Paul Catteeuw (redactiesecretaris; Kontich),
dra. Sofie De Ruysser (Antwerpen), prof. dr. Hester Dibbits (Amsterdam),
prof. dr. Sophie Elpers (Arnhem), dra. Roselyne Francken (Antwerpen),
prof. dr. Hans Geybels (Leuven), prof. dr. Marc Jacobs (Brugge),
prof. dr. Maarten Larmuseau (Kessel-Lo), prof. dr. Theo Meder (Almere),
dra. Jorijn Neyrinck (Brugge), dra. Hilde Schoefs (Bilzen),
prof. dr. Annick Schramme (Berchem), dra. Els Veraverbeke (Gent),
prof. dr. Johan Verberckmoes (Heverlee)
Verantwoordelijke uitgever: dr. Jur. Paul Peeters ('s-Gravenwezel/Schilde),
lic. Sigrid Peeters (Oelegem/Ranst)
Beeld- en eindredactie: Paul Catteeuw & Johan Verberckmoes

Adressen

Redactie: J.B. Reykerslaan 28, 2550 Kontich, redactie@volkskunde.be
Beheer-Uitgeverij: vzw Centrum voor Studie en Documentatie,
Gillès de Pélichylei 97, 2970 's-Gravenwezel (Schilde), info@volkskunde.be

Jaarabonnement

Voor België: € 24,00 – buiten België € 30,00
Voor nummers buiten abonnement: info@volkskunde.be

Het tijdschrift *Volkskunde* werd opgericht in 1888 door August Gittée en Pol de Mont. In 1894 werd Alfons De Cock redacteur.

Van 1914 tot 1920 hield "Volkskunde" op te verschijnen. Daarna berustte de leiding bij Victor de Meyere, vanaf 1936 bijgestaan door Jan de Vries. Vanaf 1938 hebben Jan de Vries, Maurits De Meyer, Pieter Jacobus Meertens en Karel Constant Peeters het tijdschrift voortgezet samen met Jan Gessler en Paul De Keyser.

De nieuwe reeks begon met de 43e jaargang (1940-41). Vanaf 1967 werd de redactie geleid door P.J. Meertens en K.C. Peeters, vanaf 1972 aangevuld door Jan Theuwissen en Johannes Jacobus Voskuil.

Na het overlijden van K.C. Peeters werd vanaf 1976 de redactie geleid door Jan Theuwissen en Stefaan Top. Van 2008 tot 2020 was Stefaan Top eindredacteur.

In 2012 werd de reeks vanaf de 113e jaargang in zijn huidige vorm vernieuwd.

Vanaf 2021 leiden Paul Catteeuw en Johan Verberckmoes de beeld- en eindredactie. De redactie is interdisciplinair en Vlaams-Nederlands samengesteld.

I B 2, II B, X B, XII D, ...

In memoriam Dirk Callewaert (1941 – 2022)

Op 1 november 2022 overleed Dirk Callewaert. Symbolischer kan haast niet: Dirk heeft zelf vaak gewerkt rond en gepubliceerd over de *rites de passage* in de jaar- en levenscyclus en vooral over afscheid nemen en overlijden, met bijzondere focus op Brugge.¹

Dirk was geboren in Roeselare op 17 november 1941. Hij studeerde Germaanse filologie aan de Katholieke Universiteit Leuven. Na zijn studies trok hij naar Congo en gaf er in Boma geschiedenis en Engels. Na zijn korte Afrikaanse avontuur belandde hij in Sint-Kruis, een gemeente die in de jaren 1970 als Brugge 3 formeel zou opgaan in de fusiestad Brugge. Hij gaf er heel

1 D. Callewaert, 'Overlijden en afscheid in het Brugse 1900-2000', *Volkskunde* 101:3, 2000, p. 201-255. In het Plan Hoffmann-Krayer, dat een erg belangrijke rol speelde in het wetenschappelijke leven van Dirk Callewaert, gaat dit over X, B, 7. X staat voor "Zeden en gebruiken, feesten, spelen", "B" Bijzonderheden en 7. Dood en begrafenis. De Hoffmann-Krayer-codes in de titel van deze bijdrage zijn op te vatten als een eresluut aan zijn volkskundig levenswerk.

zijn verdere carrière les (Nederlands, Engels en Duits) aan het Instituut Mariawende-Blydhove (nu MIA-Brugge). Uit getuigenissen weten we dat hij een bevlogen leerkracht was die nooit het sociale aspect van het onderwijs vergat. Streng, maar rechtvaardig, zoals dat heet.

Ondertussen richtte hij zijn vizier ook steeds meer op heem- en volkskunde. Hij publiceerde over heiligenlevens, maar ook over de levensloop, over de mentaliteitsgeschiedenis en toenemend ook over de geschiedenis van Sint-Kruis, zijn nieuwe thuis.

Hij geloofde en investeerde in de kracht van bibliografische ontsluiting in volkskunde als wetenschappelijke stroming in de 19e en 20e eeuw. Het classificatieplan van Hoffmann-Krayer was daarbij in de 20e eeuw de sleutel. Zo zette hij volop zijn schouders onder het project van de *Nederlandse Volkskundige Bibliografie. Systematische Registers op Tijdschriften, Reekswerken en Gelegenheidsuitgaven*, de “oranje reeks”, gelanceerd door K.C. Peeters. Hij verzorgde eerst Deel 3 *Rond den Heerd 1865-1902*, Antwerpen, Centrum voor Studie en Documentatie, 1966. Een lovende recensie van Hervé Stalpaert doet beseffen hoe enorm dit werk was. We spreken over bijna zestig jaar geleden toen “personal computers” en onlinedatabanken nog niet beschikbaar waren: “meer dan 8000 bladzijden lezend en schiftend te exciperen en op steekkaarten te noteren ... Bibliografisch werk vergt monnikengeduld, zegt men, met reden. Wie Callewaerts werk in de toekomst zal naslaan, mag hem stillekens dank zeggen, en niet vergeten ook dit naslagwerk te citeren.”² In 1969 verscheen een 505 bladzijden tellend Deel 8 *Biekorf, 1890-1960*. Hij vulde dit in 1997 aan met deel 36, de ontsluiting van *Biekorf, 1961-1995* (al die delen van de NVB uitgegeven door Centrum voor Studie en Documentatie). Hiermee sloot hij mee een opmerkelijke en waardevolle fase in de geschiedenis van de volkskunde af, net voor de 21e eeuw een heel nieuwe fase van elektronische ontsluiting zou inleiden. De ‘oranje reeks’, staat samen met de gele reeks en diverse overzichten in *Volkskunde*, als een monument.³ Zoals Marc Jacobs in de jaren 1980 als geschiedenisstudent in zijn project over charivari ondervond, ontving Dirk Callewaert soms beginnende onderzoekers bij hem thuis om advies en bibliografische tips te geven. Hij maakte toen grote indruk met een bibliografisch apparaat op steekkaartjes, waarrond een heel studievertrek in zijn privéwoning bleek opgebouwd. Deze anekdote toont aan hoe sterk de heuristische praktijk op het einde van de 20e eeuw is veranderd door de onlinerevolutie en doorbraak van de pc en hoe onderzoek buiten de universiteit ook leven met en tussen bibliografische instrumenten en bibliotheken kon betekenen, maar ook welke eruditie, acribie en doorzettingsvermogen nodig waren. Dirk Callewaert excelleerde hierin.

2 H. Stalpaert, *Rond den Heerds volkskundige bibliografie, Biekorf* 68, 1967, p. 273-276.

3 Zie M. Jacobs, ‘De afronding van een bibliografisch project uit de 20e eeuw: publicaties over “volkscultuur” in Vlaamse periodieke publicaties tussen 1994 en 1999 ontsloten’, in M. Jacobs et al. *Bibliografie volkscultuur 1994, aflevering XLVI*, Brussel, 2003, p. 3-15.

In 1976 promoveerde hij onder supervisie van prof. dr. Stefaan Top met een proefschrift over de H. Godelieve van Gistel. Hij bestudeerde hierin niet enkel het leven van Godelieve, maar ook de religieuze volkscultuur die tot op vandaag in het West-Vlaamse dorp evolueert. Na het behalen van zijn doctoraat heeft hij hierover in *Biekerf* en diverse andere tijdschriften gepubliceerd.⁴

In 1992 publiceerde hij een geannoteerde versie van de *Evangelien van den spinrocke. Een verboden volksboek "zo waar als evangelie" ca. 1510*.⁵ Dit volksboek bevat verhalen over geloof, bijgeloof en andere opvattingen die tijdens spinningen door vrouwen werden verteld. Dit sloot aan bij internationaal onderzoek naar de (onderdrukking van de) kracht van sociabiliteit, van vooral vrouwen.⁶ Belangrijk was ook het pionierswerk rond digitalisering, in het bijzonder van de rijke collectie opnames van Magda Cafmeyer, een onderwijzeres en bekende volkskundige die in de Moerkerkse Steenweg in Sint-Kruis Brugge woonde. Hij werkte samen met informaticaleerkrachten uit zijn school en met medewerkers van de provincie West-Vlaanderen om de vruchten van vele jaren veldwerk van juffrouw Magda Cafmeyer om te zetten naar en te ontsluiten in 37 cd's, elk van ongeveer 70 minuten, en 948 tracks. De collectie werd aan de provincie West-Vlaanderen geschonken en aan de hoede van de cultuurdienst toevertrouwd. Daardoor krijgt het artikel dat Dirk Callewaert in 2004 publiceerde in *Volkskunde* steeds meer een nieuwe betekenis.⁷ Het is ook een prachtige illustratie van het waardevolle, maar zwaar onderschatte werk dat onder de academische en beleidsradar gebeurde en gebeurt, bijvoorbeeld door zeer hoog opgeleide leerkrachten in middelbare scholen. Het West-Vlaams klankarchief valt te koesteren! Het is hierbij gemarkeerd.

In 1994 werd Dirk opgenomen in de redactieraad van *Volkskunde*. Hij was tot 2015 een heel actief lid, hij dacht mee over de te volgen lijn van het tijdschrift en hij waakte mee erover dat de abstracts bij de bijdragen in correct Engels verschenen. Maar hij verzorgde ook zelf heel wat bijdragen over heel

4 D. Callewaert, *De H. Godelieve van Gistel: bijdrage tot de studie van het leven en de volksverering*, Leuven, onuitgegeven doctoraat, 1976.

5 D. Callewaert, *Evangelien van den spinrocke: een verboden volksboek "zo waar als evangelie" (ca. 1510)*, Kapellen, 1992; D. Callewaert, Die evangelien vanden spinrocke metter glosen bescreven ter eeren vanden vrouwen, *Volkskunde* 91:4, 1990, p. 261-274.

6 Zie H. Medick, 'Spinnstuben auf dem Dorf. Jugendnahe Sexualkultur und Feierabendbrauch in der ländlichen Gesellschaft der Frühen Neuzeit', in: G. Huck (red.), *Sozialgeschichte der Freizeit: Untersuchungen zum Wandel der Alltagskultur in Deutschland*, Wuppertal, 1980, p. 10-40 ; G. Rooijackers, *Rituele repertoires – Volkscultuur in oostelijk Noord-Brabant, 1559-1853*, Nijmegen, 1994; C. Grootenboer, 'Die evangelien vanden spinrocke. Een revolutionair positief of conservatief negatief vrouwbeeld in een laatmiddeleeuws volksboek', *Vooy's* 14, 1996, p. 31-37.

7 D. Callewaert, 'Lachen en spotten in het West-Vlaams klankarchief', *Volkskunde* 104:4, 2004, p. 347-365.

verschillende onderwerpen.⁸ Zijn laatste bijdrage in *Volkskunde* dateert van 2013 en handelt over hemelbrieven, communicatie met het *Jenseits*.⁹

Tijdens zijn laatste levensjaren wendde hij zijn blik weer meer naar de eigen leefomgeving, de deelgemeente waar hij woonde en zelfs de hoofdstraten in zijn buurt.¹⁰ Hij bleef onder andere actief in *Biekorf*, het tijdschrift waarvan hij de inhoud in de vorige eeuw had ontsloten en dat ook langzaam de weg naar het wereldwijde web vindt.¹¹ Ondanks het lokale aspect wist Dirk met zijn volkskundige achtergrond zijn onderwerpen in een groter kader te plaatsen en zo de grenzen van Sint-Kruis te overschrijden. Zijn laatste boek schreef hij net voor hij ernstig ziek werd. Als scherp observator tekende hij het samenleven in Vlaanderen aan de hand van de straat in Sint-Kruis waar hij op weg naar het werk duizenden keren was gepasseerd.¹² Een recensie van dit werk verscheen postuum, maar hij heeft ze toch nog voor publicatie kunnen lezen.¹³

We verliezen met doctor Dirk Callewaert een zeer verdienstelijk volkskundige die met zijn werk een discipline en ons tijdschrift heeft verrijkt. We bieden zijn echtgenote en de familie onze bliken van medeleven aan.

8 Zie deze bloemlezing van artikels van Dirk Callewaert in *Volkskunde*: Overlijden en afscheid in het Brugse 1900-2000 (2000:3); Lachen en spotten in het West-Vlaams klankarchief (2004:4); Het boze oog (2007:3); Goud, wierook en mirre (2007:4); Wat is er aan de hand, vingers en vuist in taal en omgang, recht, religie en magie (2009:2); Was en wasartefacten. Een cultuurhistorische benadering (2010:2); De subjectieve en collectieve tijdservaring vanuit een volkskundig perspectief (2011:2); West-Vlaamse volkszangers met populistische trekjes? (2011:4). In samenwerking met Marcel Van den Berg: *Volkskundige aspecten van meer dan honderd jaar conscriptie en loting (1798-1909)*, (2010:4).

9 D. Callewaert, 'Schriftelijke transcommunicatie: over hemelbrieven en tekstamuletten', *Volkskunde* 114:1, 2013, p. 45-60.

10 D. Callewaert, 'Twee laatmiddeleeuwse fundaties in de kerk van Sint-Kruis (1374 en 1474)', *Biekorf* 113, 2013, p. 464-474; D. Callewaert & W. Smolders, *Zwijg en eet je bord leeg (Hoe men het bord vol kreeg in Sint-Kruis 1945-1970)*, Sint-Kruis, 2015; D. Callewaert, *Langs de Maalse Steenweg. Leven, wonen en werken in de veranderende omgeving van een Brugse uitvalweg*, Sint-Kruis, 2015.

11 D. Callewaert, Het enige votiefschilderij van Sint-Godelieve in Brugge en de scrofula-epidemie (1652), *Biekorf* 122:1, 2022, p. 5-12

12 D. Callewaert, *Langs de Moerkerkse Steenweg en zijstraten. Leven, wonen en werken langs een dorpsstraat met 23 zijstraten*, Sint-Kruis, 2020.

13 Recensie: Paul Catteeuw in *Volkskunde* 123:2, 2022, p. 212-214.

Wetenschappelijke artikels

- Brecht Deseure**, *Adieu dan fransk gebroed*. Gezongen protest tegen het Frans bewind in Antwerpen (1793-1814) 1
- Hans Piena**, *Van spel tot ernst: 300 jaar Canon van Nederland* 27

Sporen

- Bruno Stappaerts**, *De Keltische reus Contios. Van startidee tot tweede lustrum* 47

In memoriam

- Paul Catteeuw & Marc Jacobs**, *I B 2, II B, X B, XII D, ...* 79
- In memoriam Dirk Callewaert (1941-2022)

Recensies

- * Katia Belloy e.a. (red.), *Koningin Elisabethzaal. 125 jaar klassieke muziek. Van houten kiosk tot Gouden Zaal* (Timothy De Paepe) 83
- * Mario Boon, *Onze oorlog* (Alex Vanneste) 88
- * Peter Debaere & Steven Debaere, *Naar jouw Amerika en terug. Brief voor Anna* (Paul Catteeuw & Ann Debrabandere) 90
- * Robin de Puy & Maria Barnas, *Waters* (Paul Catteeuw) 92
- * Patrick De Rynck (red.), *KMSKA – Het mooiste museum + De mooiste honderd* (Paul Catteeuw) 94
- * Mies Haage, *Ik kan u niet vertellen wat de oorlog is. Brieven van een jonge frontsoldaat in de Eerste Wereldoorlog* (Alex Vanneste) 97
- * Jan Huyghe, *Garnaalvisserij te paard – Feiten en Feitjes (tijdslijn 1393-2021)* (Stefaan Top) 100
- * Marc Jacobs & Ronald Meester, *Van aardbeving tot zoönose. Over de inzet van modellen voor beleid* (Rik Pinxten) 102
- * Ulrike Müller, *Thuis in een museum. Het verhaal van Henriëtte en Fritz Mayer van den Bergh* (Marc Jacobs) 106
- * W. Olson & T. Csordas (eds.), *Engaging Evil. A Moral Anthropology* (Rik Pinxten) 111
- * Joseph Pearce, *Tussen Oder en Zenne. Twee rivieren, twee grootvaders, twee wereldoorlogen* (Alex Vanneste) 114
- * Linda Schmelz, *Kochen im Fernsehen. Eine kulturwissenschaftliche Annäherung* (Marc Jacobs) 116
- * Pieter Serrien, *In opstand! De geuzen in de Lage Landen, 1565-1578* (Alex Vanneste) 117
- * Larry Silver, *Zot & zotter in de Vlaamse schilderkunst* (Johan Verberckmoes) 120
- * Koo van der Wal, *Zoektocht naar de wortels van het milieuprobleem* (Rik Pinxten) 123
- * Sieger Vreeling, *Geen stijl. Een rijkere architectuurgeschiedenis* (Marc Jacobs) 126
- * Wendy Wauters, *De geuren van de kathedraal. De overweldigende 16de eeuw in Antwerpen* (Alex Vanneste) 129

- Abstracts* 133

- Personalia* 135

